

היבטים לשוניים בפרשת וילך פב¹

דקדוקי קריאה בפרשת וילך ובהפטרה ועד רביעי של פרשת האזינו

לא ד עליית שני

לא ו אל-תִּירָאוּ: געיה בת"ו והר"ש אחריה בשווא נע, דין דומה בהמשך פס' יב וִירָאוּ.

יעֲזֹבֶדְךָ: הכ"ף דגושה

ז עליית שלישי

י עליית רביעי

יד עליית חמישי

לא יט וְלַמֶּדְהָ ... שִׁימָה: יש להקפיד על המפיקים. תְּהִיָּה-לִי: געיה בת"ו

כ עליית ששי

לא כא נִשְׁבַּעְתִּי: הבי"ת בפתח אע"פ שהיא בסילוק (סוף פסוק)

לא כה עליית שביעי

נִשְׁאַי: מרכא בנו"ן כטעם משנה

כח מפטיר

לא ל אֶת-דְּבַרְי הַשִּׁירָה: מרכא טיפחא, לא טיפחא מונח

הפטרת שבת שובה הושע יד ב-י ויש נוהגים להוסיף מיכה ז יח-כ ויואל ב טו-כז

הושע יד

ב שׁוֹבָה: הטעם בשי"ן מלעיל

ד וְלֹא-נֶאֱמַר עוֹד: טעם נסוג אחור לנו"ן

ו שְׂרָשִׁיו: כולם בקמץ רחב

ט לְעַצְבִּים: הלמ"ד קמוצה. פְּרִיָּךְ: הפ"א סגולה

י וַיִּבֶן אֱלֹהִים: טעם נסוג אחור ליר"ד. יִלְכּוּ בָם: טעם נסוג אחור ליר"ד הלמ"ד בשווא נע. יִבְשְׁלוּ

בָּם: טעם נסוג אחור לכ"ף. השי"ן בשווא נע.

יואל ב

יז לְמִשְׁל-בָּם: השי"ן בקמץ קטן

כ אל-אַרְץ צִיָּה: יש להקפיד על הפרדת התיבות שלא להבליע את הצד"י שבסוף תיבת 'אַרְץ'

עם זו שאחריה בתיבת 'צִיָּה'. בְּאֲשׁוֹ: האל"ף בשווא נח ולכן הבי"ת בקמץ קטן. וְתַעַל: הוא"ו בשווא

כא אל-תִּירָאִי: געיה בת"ו והר"ש בשווא נע, בדומה לו בפס' הבא אל-תִּירָאוּ והקורא בשווא

נח יחשוש לשינוי משמעות. גִּילִי וְשִׂמְחִי: שתיהן במלעיל

¹ נכנסנו לשנת פג, אבל פרשתנו בכלל פרשות שנת פב

כב שְׁדִי: שׁי״ן שמאלית

כג וַיִּזְרַד: במלעיל

כה הַיֵּלֶק וְהַחֲסִיל וְהַגְּזָם: טעם טפחא בתיבת הַיֵּלֶק

מיכה ז

כ מִיָּמֵי קֶדֶם: טעם נסוג אחור למ"ם הראשונה

ראשון של האזינו (יש נוהגים לקרוא עד פס' יח):

לב א וַאֲדַבְרָה: העמדה קלה בוא"ו למנוע הבלעת האל"ף החטופה

לב ג הָבֹו גְדָל: המילה הָבֹו מלרע, הטעם לא נסוג

לב ד שני במנחת שבת, יש קוראים לשני בפסוק ז

פְּעֻלָּו: הפ"א בקמץ גדול, העי"ן בחטף קמץ. כִּי כָל-דְּרָכָיו: תיבת כִּי מוטעמת בטעם מרכא, ואין

לצרף לה את תיבת 'כל' כאילו כתוב כִּי-כָל

לב ו הֵלֵה': הה"א מילה נפרדת מחוברת ל-'לה" ומנוקדת בפתח ה, הלמ"ד אחריה בשווא נח לְ.

האל"ף (של הויה המבוטא כאדנות) בחטף פתח אֵ: הַלְאֲדָנִי וַיְכַנְנֵנִי: הכ"ף הסופית אינה דגושה

לב ז שלישי במנחת שבת יש קוראים כאן לשני, ולשלישי בפסי יג

וַיִּגְדָּד: הדל"ת בשווא נח עקב ההטעמה. וַיֹּאמְרוּ לָךְ: טעם נסוג אחור ליו"ד

לב י יִסְבְּבֵנָהוּ: ב"ת ראשונה בשווא נע והנר"ן בשווא נח. יִצְרְנָהוּ: היר"ד בחירק חסר, אחריה

צד"י מודגשת ובשווא נע והנר"ן בשווא נח

לב יא כְּנָשָׁר: הכ"ף בשווא לא בפתח. יִרְחֶף: הח"ת בצירי לא בסגול

לב יג יש קוראים כאן לשלישי במנחת שבת עד פסי יח (כולל)

עַל-בְּמֹותֵי אֶרֶץ: טעם נסוג אחור לב"ת המנוקדת בקמץ רחב. וַיֹּאכְל: הוא"ו בפתח ובמלרע.

שְׁדִי: שׁי״ן שמאלית. וַיִּנְקְהוּ: הי' בצירי ודגושה ולא בשווא

לב טו כְּשֵׁית: שׁי״ן שמאלית. אֶלְוָה: עיין פסוק יז

לב יז אֶלְוָה: הה' בפתח גנובה". יש המבטאים אותה כאילו יש אל"ף לפני הה"א והיא מנוקדת

פתח: אֶה והה' במפיק. יש המבטאים אותה כאלו יש וי"ו (הנקראת כW אנגלי) לפני הה"א, הוי"ו

מנוקדת פתח: אֶלוּהָ (elowah) והה' במפיק. לכל הדעות הקורא אותה אלו-ה"א פתוחה HA

משתבש. שְׁעָרוֹם: שׁי״ן שמאלית

לב יח יִלְדָּד: הלמ"ד בקמץ רחב הדל"ת בשווא נע. מְחַלְלָךְ: למ"ד ראשונה בשווא נע והכ"ף בסוף

רפויה

כיון שאינני מכין השנה גליון ליום הכיפורים נוספו כאן דקדוקי קריאות יום הכיפורים

דקדוקי קריאה יום הכיפורים שחרית

א בְּקִרְבָּתָם: הקו"ף בקמץ קטן, הרי"ש בשווא נח ואין דגש קל בב"ת שלאחריה

ב בְּעֵינַי: העמדה קלה בבי"ת להדגיש את הסגול המורה על מיודע
ד כְּתַנְתָּ בְּדִ קְדָשׁ: טעם קדמא על המילה בְּדִ, אין לקרוא בטעות 'כתנת בד-קדש'²

ז עליית שני

וְהֶעֱמִיד: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת הגרונית החטופה

י יַעֲמַד-חֵי: יו"ד ראשונה בקמץ גדול

יב עליית שלישי

גְּחִלִי-אֵשׁ: געיה בגימ"ל

טז מְטַמְּאֵת... טְמֵאָתָם: בשתי המילים המ"ם בשוא נח. להזהר מהבלעת האל"ף. לא: מטומות ולא טומותם

יח עליית רביעי

כ הֵחֵי: טעם סו"פ האריך את תנועת החי"ת מפתח לקמץ לכן הה"א מנוקדת בסגול

כה עליית חמישי

כו וְהִמְשִׁיחַ: געיה בה"א והמ"ם בשווא נע, אין לחוש לספרים אשר ניקדו שם חטף פתח

כט בְּעֵשׂוֹר: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המסמל מיודע. הָאֲזָרְחָ: בזקף קטן ולא גדול. בְּתוֹכְכֶם: כ"ף ראשונה בשווא נע ואין לקרוא בחטף כפי שמופיע בחלק מהדפוסים

לא עליית ששי

הפטרה לקריאה התורה בשחרית ישעיהו נז יד - נח יד:

נד יז וְאַכְהוּ: הו"ו בשוא לא בקמץ

נז יח וְאַרְפָּאֵהוּ וְאַנְחָהוּ וְאַשְׁלֵם: הו"ו"ם הם ווי החיבור, לכן הם בשווא או בפתח ולא

בקמץ. וְלֹאֲבָלְיוֹ: העמדה קלה בלמ"ד למנוע הבלעת האל"ף החטופה

נז יט וּרְפָאֵתָיו: האל"ף כלל אינה נשמעת

נז כ וְהִרְשָׁעִים: הרי"ש בשווא נע

נח א אֶל-תַּחֲשֹׁדֶיךָ: ש"ן שמאלית. חֲטֵאָתָם: הטי"ת בחולם

נח ב יִדְרֹשׁוּן ... יַחֲפֹצּוּן: שתיהן מלרע וכן בסוף הפסוק

נח ג עֲצָבִיכֶם: הצד"י בשווא נע. תִּנְגְּשׁוּ: ש"ן שמאלית

נח ה עֲנֹת: הנר"ן בדגש חזק, לשון ענוי

נח ז תִּבְיֵא בֵּית: טעם נסוג אחר לת"ו הראשונה

נח ח יֵאֲסֹפֶךָ: הכ"ף בסוף המילה רפויה

² טעות נפוצה שמקורה ברצון הבלתי מודע מצד הקורא 'לאזן' את מספר ההברות משני צדי היחידה, הכוונה היא שהקורא על פי הטעות מקבל 3 הברות מצד ימין (אם נספור את השווא הנע כהברה לצורך העניין) ו-3 הברות משמאל כאשר הנכון הוא 4 מימין ו-2 משמאל.

נח ט **מִתְּוֹכֶךָ**: כ"ף ראשונה בשווא נע ולא בחטף. **אַצְבָּע**: במלרע

נח יא **וְהַשְׁבִּיעַ**: ש"ן שמאלית

נח יב **חֲרָבוֹת**: הח"ת בקמץ קטן והר"ש אחריה בשווא נח

נח יד **עַל-בְּמֹתַי אֶרֶץ**: טעם נסוג אחר לבי"ת. **וְהֶאֱכַלְתִּיךָ**: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת האל"ף החטופה

מנחת יום כיפור:

יח ב **אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם**: טעם טפחא בתיבת **אֲנִי**

יח ה **וַחֲיִי**: וי"ו קמוצה

יח ו עליית **שני**

יח ז **לֹא תִגְלֶה... לֹא תִגְלֶה**: כאשר המילה מוטעמת באתנח הלמ"ד בצירי, וכאשר היא בטיפחא (טרחא) הלמ"ד בסגול

יח כ **שְׂכַבְתָּךְ**: הכ"ף בקמץ קטן וכן הוא בהמשך פס' כג. **לְטִמְאַה-בָּה**: הטי"ת בקמץ קטן, התיבה מוטעמת בטעם ס"פ בלבד

יח כא **לְהַעֲבִיר**: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת העי"ן החטופה

יח כב עליית **שלישי**

יח כג **לְרַבְעָה**: כאן הה"א במפיק. בקדושים כ טז ללא מפיק. **תִּבְּל**: מלעיל וכולה בסגול³. הקורא בצירי או במלרע משנה משמעות

יח כד **אֶל-תִּטְמְאוּ**: העמדה קלה בת"ו מפני הגעיה שם, יש להיזהר בקריאתה בחיריק (משקל סביל בנין התפעל) ולא בשווא (משקל פעיל)

הפטרה לקריאה במנחה, ספר יונה ומיכה ז יח-כ:

א ב **נִינְוָה**: הנ"ן השנייה בשווא נע

א ג **יָפוֹ**: במלרע. **אֲנִיָּה**: האל"ף בחטף קמץ, הי"ד בחירק חסר והי"ד אחריה קמוצה ובדגש חזק. **בָּאָה**: במלרע

א ה **וַיִּירָאוּ**: יו"ד ראשונה דגושה ובחירק מלא והר"ש אחריה בשווא נע⁴ **בְּאֲנִיָּה**: הבי"ת בקמץ רחב

א ז **בְּשִׁלְמֵי**: דגש חזק בלמ"ד ולכן השווא תחתיה נע

א יא **מֶה-נִעְשָׂה לָךְ**: טעם נסוג אחר לנז"ן. **וַיִּשְׁתַּק**: הוא"ו בשווא נע. **כִּי בְשִׁלְיִי**: כך צריכה להיות ההטעמה ולא במונח רביעי

א טו **מִזְעָפוֹ**: העי"ן בשווא נח והפ"א אחריה בדגש קל

³ נוסף לסימן המסורה **הארץ מתחת** כלומר כשהטעם למטה הוא במשמע ארץ, יש סימן אחר של ר"א בחור שני פסוקים במשלי: ו טז שש-הנה שגא ה' כלומר תביל בניקוד סגול בעל שש נקודות תחת האותיות הוא תועבה שה' שונא; ל כד ארבעה הם קטני-ארץ המילה תבל כשהיא בצירי יש לה ארבע נקודות תחת האותיות היא במשמע של ארץ.
⁴ הקורא בשווא נח עובר למשמע של ראייה. כן הדבר גם בהמשך בפסוקים י וטז.

ב ג מַצָּרָה לִי: טעם נסוג אחר לצד"י
ב ד יָמִים: מ"ם ראשונה בדגש חזק ⁵
ב ו עַד-נֶפֶשׁ: הנו"ן בסגול, לא בקמץ
ב י יְשׁוּעָתָה: במלעיל
ג ג לְאֱלֹהִים: האל"ף כלל אינה נשמעת, בדומה לו בהמשך פס' ה בַּאֱלֹהִים
ג ד נְהַפְכָת: הה"א בשווא נח והפ"א בדגש קל
ג ו וַיִּכַּס שֵׁק: יש להקפיד על הפרדת התיבות שלא להבליע את הסמ"ך לתוך השי"ן
ג ח וַיִּתְכַּסּוּ... וַיִּקְרְאוּ... וַיֵּשְׁבוּ: הוא"ו בראש התיבה בשווא נע
ג י וַיִּנְחָם: במלעיל
ד א וַיִּרַע וַיִּחַר: במלעיל
ד ב אָנָּה: במלרע ⁶
ד ד חָרָה לִךְ: טעם נסוג אחר לחי"ת
ד ז לְמַחֲרַת: הלמ"ד בפתח!
ד ט חָרָה-לִךְ: געיה ברי"ש ובהמשך חָרָה-לִי, געיה בחי"ת כך במדויקים ⁷
ד י : וַיֹּאמֶר ה': כך היא ההטעמה בזקף ולא ברביע
ד יא מְשִׁתִּים-עֲשָׂרָה: געיה במ"ם והשי"ן בשווא נח

הרב בצלאל אריאל נר"ו. הבטחת הגאולה בזכות לימוד וקיום התורה בידי הדורות הבאים. הבטחה זו כתובה במפורש בסדר כה פסוק ה' כי לא תשכח מפי זרעו וכפירוש רש"י: קרי זו הבטחה לישׂראל שאין תורה משתפכת מזרעם לגמרי. יסוד אמונה זה נבחר לעמוד בשישה ראשי סדרים: שניים בירמיה: ראש סדר יג ונתתי להם לב לדעת אתי כי אני ה' והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלהים כיישבו אלי בכל לבם: וראש סדר יח כי זאת הברית אשר אכרת את-בית ישראל אחרי הימים ההם נאס-ה' נתתי את-תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם: אחד ביחזקאל ראש סדר כג וידעו הגוים כי אני ה' מקדש את-ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם: ושלושה בישעיה: ראש סדר יב - כי בראתו ילדיו מעשה ידי בקרב יקדשו שמי והקדישו את-קדושי יעקב ואת-אלהי ישראל יעריצו: וראש סדר כה - ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל-ראיהם יפירום כי הם זרע בך ה': וגם ראש סדר כו - והוצאתי מעקב זרע ומיהודה יורש הרי וירשנה בחירי ועבדי ישכנו-שמה: רעיון זה הוא כה יסודי ביהדות עד שחכמי ישראל ערכו את הקדושה שבתפילה לפי ראש סדר יב שבישעיה, וכפי שהרחבנו בפתיחת סדרת קדושים, בראש סדר טו שבחומש ויקרא.

⁵ רבים של 'ם', להבדילה מ'מים' שבה היו"ד קמוצה ואין דגש במ"ם - רבים של 'ום'
⁶ באל"ף אין כל געיא ואין זו "מילה ממוצעת" בין מלעיל ובין מלרע.
⁷ במדויקים פחות, בשתייהן געיא בחי"ת.

ילקוט סופר וַיִּלְךָ מִשֵּׁה. ובמדרשים דרשו להיכן הלך משה, ובתרגום יונתן כתב שהלך לבית משכן אולפנא, ובעל הטורים כתב שהלך לאבות העולם, ועין בבאר מים חיים באריכות שכתב וילך משה דהלך לעולמו עולם העליון לחזות בנועם ה' ע"ש באריכות. ולי נראה לפי מה שכתב האהל יעקב (פרשת ויצא) על ההבדל בין לשון "ויצא", לבין הלשון "וילך", דאם הולך למחוז חפצו שהעיקר אצלו הליכה למקום, אז נופל הלשון "וילך", דהעיקר היא ההליכה למקום פלוני, ולא עזיבת מקומו. אבל אם העיקר אצלו יציאתו והעתקה ממקומו, אז נופל לשון "ויצא" ע"ש.

והנה אצל הצדיק אין יציאתו מן העולם כדי לעזוב את העוה"ז שלא יוכל ליהנות ממנו, אלא התכלית היא שיגיע לעוה"ב לקודש פנימה לבקר בהיכל ה' וליהנות מזיו השכינה. וזה היה בחינת משה רבינו, כי לא היה יציאתו מן העולם אלא כדי להגיע לחיי העוה"ב ועל כן כתיב בלשון "וילך" לשון הליכה.

הרב גור-אריה צור נר"ו וַיִּלְךָ מִשֵּׁה. על דרך הרמז והסוד, שהיו מלווים לו למושה שני מלאכים קדושים, מה"ש ו-כל"י, והם משמות ע"ב היוצאים מג' פסוקין ויסע ויבא ויט שבפר' בשלח. והם אותיות וילך מש"ה.

ובשרשי השמות לרמ"ז מובא על השם הק' מה"ש שהוא מע"ב שמות, שהוא הממונה על המות ועל החיים, ואשר על כן ילוה אותו ביום מותו לחיים הנצחיים. והמילה ילך היא השם הק' כל"י, והוא משמות ע"ב ומכוון כנגד המילה "לבבכם" [וְלַעֲבֹדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם (דברים יא, יג)] שבפרשה שניה של ק"ש, והיא כנגד כח התפילה כדאמרו איזו היא עבודה שבלב זו היא תפילה.

ואלו שני השמות שבאו ללוות את משה ביומו האחרון, הם כנגד כח התפילה וכח התורה. וכפי שאמרו אין מלוין לו לאדם ביומו האחרון אלא תורה ומעשים טובים, והיינו שלימדנו משה רבנו כח התפילה וכח התורה, ולכן נאמר וַיִּלְךָ מִשֵּׁה. ועל דרך הצח, ירמזון אילין מליא לשנותיו של משה שהם מאה ועשרים שנה. כיצד: האותיות יו"ד למ"ד מן וילך, במילואן, הרי הן 94, ועוד ו' כ' הרי בגימטריה 120. לומר לך שכל המאה ועשרים שנותיו הלכו עמו אל כל בני ישראל להיפרד מהם ביומו האחרון.

וכן, וילך בגימטריה קטנה שלש,

120 בגימטריה קטנה גם שלש.

וכן השם מש"ה אשר נרמז לו כבר מימי בראשית, יורה על מאה ועשרים שנה, שכן אמרו בגמ' (חולין קלט עמ' ב') אמרי ליה פפונאי לרב מתנה: משה מן התורה מנין, אמר להם (בראשית ו-ג) בְּשֵׁגֶם הוּא בְּשֵׁר.

ופירש רש"י שם ועוד זה שאלו ממנו מנין למשה רמז קודם שבא - שסופו לבוא: בְּשֵׁגֶם הוּא בְּשֵׁר. בְּשֵׁגֶם בגימטריא כמו משה וכתב שם והיו ימיו מאה ועשרים שנה וכך היו ימי חיי משה כלומר עתיד לבוא בְּשֵׁגֶם משה מן הנולדים וכן ימיו.

כלומר, גם השם מש"ה שהוא בגימטריה קטנה 3, מורה על כך שעתיד משה לחיות 120 שנה שהם בגימטריה קטנה 3.

ולעומקו של מקרא, יש לומר שנרמז שמו של משה בפסוק זה לא רק מן המילה בְּשֵׁגֶם ולא רק מהמשך הפסוק וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה, אלא גם מאומרו בְּשֵׁגֶם הוּא בְּשֵׁר שנאמר: וַיֹּאמֶר ה' לֹא-יִדְוֶן רוּחִי בְּאָדָם לְעֹלָם, בְּשֵׁגֶם הוּא בְּשֵׁר. ועל דרך אל תקרי. אל תקרי בְּשֵׁר בשני קמצים, אלא בְּשֵׁר, בפתח וקמץ, שהוא האדם המְבֹשֵׁר. הוא

משה, הוא יבשר לבני ישראל את גאולתם, והוא יבשר לבני אדם כי המשפט נתון בידיהם. שנאמר: **לֹא-יִדּוּן רֹחִי בְּאָדָם לְעֹלָם**, לא אני אהיה דן אותם, כי בשעת כעסי אין מידי מציל. אלא בשר ודם יהיו דנים אותם. שנאמר **בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט** (תהלים פב, א). וכאשר יעשו דין למטה, לא יהיה דין למעלה, אלא רחמים בדין.

או **פֶּלֶךְ לַדָּרֶךְ זו, וַיִּלְךְ מֹשֶׁה וְגו' אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל**, שהלך אל כל ישראל שבכל הדורות ליתן לכל אחד ואחד משרש נשמתו, כפי שאמרו בגמרא משה שפיר קאמרת⁸. שהולך את שרש נשמתו אל כל ישראל.

או **פֶּלֶךְ לַדָּרֶךְ זו**, שיצק מנשמתו אל כל ישראל שיהיו כלי מחזיק ברכה, וכפי שדרשו דורשי רשומות כל"י כהנים לוויים ישראל. ונרמזו כאן באמרו **וַיִּלְךְ בְּטַעַם הַטִּיפָחָא**, שהטיפחא היא בפני עצמה ואינה בהכרח מחוברת עם שלאחריה, ונאמר **מֹשֶׁה בְּטַעַם אֲתַנְחַתָּא**. וכאילו כתוב **וּכְל"י מֹשֶׁה**.

לרמזו שהניח משה עצמו בלב כל אחד ואחד מישראל להיות כלי מחזיק ברכה, היא ברכת התורה.

וכן נרמז באמרו: **אֶל כָּל-יִשְׂרָאֵל, כָּל-יִשְׂרָאֵל ר"ת כל"י**.

או **פֶּלֶךְ לַדָּרֶךְ זו**, שעתה היא שעת פלות הנפש, בכיסופיה וגעגועיה לבורא עולם, להיות במחיצתו. לכן כתיב **וַיִּלְךְ מֹשֶׁה**, אל תקרי **וַיִּלְךְ** אלא **וַיִּכַּל**. וכמו שנאמר **וַיִּכַּל מֹשֶׁה אֶת הַמְּלָאכָה**. (שמות, מ"ג) והוא מלשון **גָּמַר**, והוא מלשון **חָמַד**.

וכמבואר בלעומקו של מקרא לפר' פקודי:

וַיִּכַּל מֹשֶׁה אֶת הַמְּלָאכָה מִלְּשׁוֹן וַיִּכַּל אֱלֹקִים בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. והביאו בעל הטורים מהתרגום ירושלמי **וַיִּכַּל** – וחמד. שחמד הקב"ה את השבת ואת כל אשר עשה. ואשר על כן קרויה השבת **חמדת ימים**? כן משה, חמד את המלאכה.

ואשר על כן הכי נמי בענינינו גילה משה רבנו את חמדתו הגדולה לכל איש ישראל אשר בכל הדורות. באשר כלתה נפשו לא רק לבוראו, אלא גם אל כל ישראל. שנאמר **וַיִּלְךְ מֹשֶׁה – וַיִּכַּל מֹשֶׁה**. ולכן כל המשתדל בתורת משה עליו נאמר, משה, שפיר קאמרת!

א"ה. שימו לב למשחק מלים מעניין. **וַיִּכַּל** מתפרש כרגיל 'סיים לעשות הכול'. בבניין קל יש לזה בנוסף משמע של געגועים נְכֻסְפָה וְגַם פְּלִתָה נִפְשִׁי (תהלים פד, ג). מצאנוהו גם בפיעל. וְתִכַּל דָּוִד הַמֶּלֶךְ לַעֲזֹאת אֶל אֲבִשְׁלוֹם כִּי נָחַס עַל אֲמֵנוֹן כִּי מֵת (שמואל ב, ג, לט). וכמו שהביא ידידנו נר"י מבעל הטורים על פקודי. המעניין הוא שיכול האותיות עם וילך.

זרע שמשון וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אֲנֹכִי חַיִּים. מצינו מדרש פליאה: ביום הזה נולדתי, וביום הזה אמות, הדא הוא דכתיב **וַיִּלָּא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה** (דברים לד, ט). ואינו מובן מה נלמד מקרא של **וַיִּלָּא קָם נָבִיא עוֹד**. ויש לפרש ע"פ מה דאיתא בזוה"ק (ח"ג קנה): דמשה רבנו מסר נפשו כמה פעמים עבור כלל ישראל, כגון בעגל שאמר **מִחְנֵי נָא מִסְפָּרָךְ** (שמות לב, ב), ולא נתקבלו דבריו לפני השי"ת. אבל כשמסר עצמו למיתה מתוך רוגזו אז עשה פירות. והיה זה בענין פרשת המתאוננים שאמר משה **וַיִּתְּנֵנִי נָא (במדבר יא, טו)**, ומיד לאחר מכן היה אסיפת שבעים זקנים, והתנבאו אלדד ומידד שימות משה.

אבל המדרש סובר דמשה רבינו לא מת מפני שקילל את עצמו ומסר עצמו למיתה, רק מת משום שנתמלאו ימיו, והראיה לזה הוא שביום זה נולד וביום זה מת ואם נתקצרו שנותיו מחמת

⁸ א"ה. בתלמוד מצינו ביטוי זה כאשר אחד החכמים מתפלל על דברי רעהו, ומקדים לפני דברי הביקורת 'משה'. רש"י מסכת שבת דף קא עמוד ב משה - כלומר: רצונו זלכו כמשה זלכו. שפיר קאמרת - בְּתַמִּיפָּ.

⁹ ביטוי זה מופיע בתפילות השבת 'חמדת ימים אותו קראת', וכן באחד הפיוטים 'חמדת הימים קראו אלי צור'.

הקללה, כל שכן שהיו מתקצרים ימיו. ועל כך מסיים המדרש מקרא "ולא קם נביא", דלכאורה מה בא ללמדנו בפסוק זה, ועוד שהרי זה דבר שנוכל לראות בעינינו אם יקום נביא אחר כמוהו או לא, ומדוע צריך להודיע זאת הכתוב. ואם הכוונה להרבות בשבחו של משה, הלא גם זה ללא צורך, שהרי כולם יודעים שרק משה עלה למרום. ועוד שכבר כתוב בתורה שאין בכל הנביאים גדול כמשה, כדכתיב אִם יִהְיֶה נְבִיאֵכֶם וְגו' לֹא כֵן עֲבָדֵי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא (במדבר יב, ו-ז). ועוד יש לדקדק שהיה לו לומר "ולא יקום עוד נביא כמשה", ומה זה שהדגיש לומר "בישראל".

וליישב כל זה נראה, שכוונת הכתוב להשמיענו שהזכות הגדול שהיה למשה, לא היה אלא בשביל ישראל, וכדאמרו (ברכות לא.): כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, עכשיו שישראל חטאו, למה לך גדולה. ועוד מצינו במדרש (ילקוט חבקוק רמז תקסג) מדד הקב"ה כל הדורות, ולא מצא דור ראוי לקבל את התורה אלא דור המדבר.

ונראה דזה שאמר הכתוב "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה", שאף שזמן נתינת התורה התחיל בימי אברהם (ע' ע"ז ט.), מ"מ לא היה יכול הקב"ה ליתנה אז, משום שעדיין הדור לא היה ראוי לכך, וכשהגיע הדור הראוי, אז בזכות הדור הזה נולד משה ולכן כשמת אותו הדור, היה מן הראוי שימות אף משה. וזה מה שמשמיע לנו הפסוק "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה", שכל כוחו של משה היה בשביל ישראל, ועכשיו שמתו אותו הדור, היה ראוי שימות אף הוא. ולכך כתבה התורה פסוק זה בשעת מיתת משה, להודיע לנו טעם מיתתו של משה, שאין זה משום הקללה, אלא משום שכל גדלותו היתה עבור ישראל.

ובזה מובן מה שסיים המדרש: הדא הוא דכתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. שמכך אנו למדים את טעם מיתת משה דוקא בזמן זה, ומתיישב בכך כל הדקדוקים, שאכן לא בא הכתוב להודיע שבחו של משה, ובאמת זה דבר שיכולים לראות ולא צריך להודיע, אלא רצה הכתוב להדגיש שלא קם משה רק מפני ישראל, ולכך עכשיו שמתו כל אותו דור, בא גם זמנו של משה למות. (זרע שמשון וילך אות א')

לא ו חֲזָקוֹן וְאֶמְצָנוּ. הַר"מ אֲלֶשֶׁיךְ. אָמַר מֵה שֶׁתְּצַטְרַכּוּ לְהִתְחַזֵּק וּלְהִתְאַמֵּץ בַּל תִּירָאוּ וְאֵל תִּעַרְצוּ מֵהַבִּטָּת פְּנִיָהֶם, הוּא בְהִזְוֹתְכֶם בְּלִתִּי בְעֵלֵי אַחֲדוֹת וּמִתִּיחָסִים לְדָבִים, כִּי עַל כֵּן אִמְרַתִּי בְלָשׁוֹן רַבִּים חֲזָקוֹן כּו', אֵךְ אִם תִּתְאַחֲדוּ אִינְכֶם צְרִיכִים דְּבַר, כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ, עִמָּךְ כּו' וּמִוֵּרָא לֹא תַעֲבֹר עֲלֵיכֶם, כִּי הֲלֹא ה' אֱלֹהֶיךָ, עִמָּךְ לֹא יִרְפָּךְ מִלְּהִיּוֹת לְךָ רַפְיוֹן, וְכֹל שֶׁכֵּן מִוֵּרָא וּתְשׁוֹת כַּח, וְלֹא יַעֲזֹבְךָ מֵהִיּוֹת עִמָּךְ לְהִמִּיתֶם עַל יַדֶּיךָ:

הרב שמשון בן ר' רפאל הירש ז"ל. חזקו וגו', עמדו בפניהם בחוזק והתגברו עליהם באומץ (ראה לעיל ג, כח ופי' שם). "אמץ": אולי "מצ(א)", "מצ(ה)" בתוספת אל"ף לפניו: להשיג דבר לעצמו:10

בתחילת ואתחנן פירש. וְאֶמְצָהוּ – לִמְעַן יִתְגַּבֵּר עַל כָּל הַקְּשִׁיִּים וְהַמְּכַשׁוּלִים. החזק כבר שיש שיטת 'בעלי השניים', כלומר מדקדקים שלדעתם לא כל שורש עברי הוא בהכרח בעל שלוש אותיות. לשיטה זו יש שתי אותיות עיקריות, והשלישית טפלה להן לפניהן, לאחריהן או ביניהן. אם נוסף לזה שאותיות מאותו מוצא (שיניים) – וסצרש; לשון – דטלנת וכד' מתחלפות לפעמים, הרי לפנינו יריעה אין סופית של מדרשי לשון.

10 בתרגום הנפוץ של פירוש הר"ש הירש על התורה צוינו חידושים לשוניים ממין זה באותיות 'נורים'; לאחרונה ניתרגם פירוש זה תרגום חדש, אולי כי לשון המתרגמים הראשונים כבדה במקצת (ולענ"ד תרגום זה מיותר, וחוששני שהתרגום המקובל יעלם. במאגר 'בר-אילן' נמצא התרגום הנפוץ לשמחתנו), ובו נעלמה הבחנה זו, וחבל.

הרב אליעזר פוליים נר"ו. חֲזָקוֹ וְאַמְצוֹ, בלשון אונקלוס בתיבת ואמצו הגירסאות חלוקות, י"ג ואלמו, (לשון חוזק), וי"ג ועלמו, ואפשר שהוא מלשון עלם (פי' בחור) דהיינו להתחזק כבחור.

א"ה. במכון ממרא ובמפעל הכתר הגרסה היא ועילמו בעי"ן, וכן בדפוס סביניטה. **חֲקִפּוֹ וְעִלְמוֹ**

שם לא ירפך ולא יעזבך, לא ירפך ת"א לא ישבקינד, יעוי' ברש"י לעיל ד' ל"א שפירש לא ירפך מלהחזיק בך בידו, ור"ל לא יעזבך וזהו שת"א כאן ושם לא ישבקינד שהוא לשון עזיבה, וכדמתרגמינן בראשית ל"ט י"ב ויעזוב ושבקיה, אבל קשה דהא הכא כתיב לא ירפך ולא יעזבך, והיאך מתרגמינן ירפך בלשון עזיבה, ורש"י פירש לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו, אבל פי' אונקלוס קשה, ומיהו אונקלוס תרגם כאן יעזבך ירחקינד, וי"ס דגרסי ירטשינד שהוא לשון נטישה כמו וְהִשְׁבִּיעַת תְּשַׁמְטָנָה וְנִטְשָׁתָה (שמות כג, יא) י"א דמתרגמינן ונטשתה ותרטשינה,¹¹ ונראה בביאור הדברים דיש עזיבה קלה, ויש עזיבה מוחלטת, ועזיבה קלה מתורגם בלשון שבק, ועזיבה מוחלטת מתרגם בלשון רטישה, וכמו והארץ וְהָאָרֶץ תִּעְזֹב מֶקֶם (ויקרא טו, מג) שמתרגם תעזב תרטש, ובקרא דידן דכתיב לא ירפך ולא יעזבך, ו'יעזבך' הוא קשה מ'ירפך' מפרש דהעזיבה היא נטישה, ווע"ע מש"כ בויקרא שם.) ובלשון הכתוב כאן יש לדקדק שהקדים ירפך ליעזבך דהא אם לא ירפה כש"כ שלא יעזוב, ולפרש"י שפירש לא ירפך מלהחזיק בך ניחא, אבל לפי' אונקלוס צ"ע.

לא י"ג ויצו משה תקהל את העם האדמו"ר הרב ישראל אלטר מגור ז"ל. אמר הרבי מרן הבית ישראל זצוק"ל, פסוקים אלו אמר משה רבינו כצוואה קודם פטירתו והסתלקותו מן העולם. וזהו "ויצו משה" - צוואה. ומהו הצוואה "תקהל את העם", פרשת הקהל, היינו שעל כל בני ישראל להקהל יחד אפילו הפחותים, שביחד כל כלל ישראל, בכח הציבור יכולים אף הפחותים להתעלות בדרגות התורה ועבודת ה'.

וצוואה זו נאמרה לדורות, אפי' בדורות השפלים עקבתא דמשיחא, שהרי כך כתוב בפסוק "וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ" - היינו הדורות השפלים, גם הם יזכו "וְשָׁמְעוּ וְלָמְדוּ לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם". וגם נרמז דבר זה ב"טף" רמז לאנשים פחותים, וכוונת "ליתן שכר למביאייהם" (רש"י כאן) הכוונה שמביאייהם זוכים לשכר, שהם עצמם מתעלים יותר ויותר בדרגות גדולות. **המעין הנובע** (בפרשתנו)

הפטרת שבת שובה

הרב גור-אריה צור נר"ו. שוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד יִי אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בְּעֹנֶךָ: קחו עמכם דברים ושובו אל יי אֱמָרוּ אֵלָיו כָּל תְּשׂוּא עֲוֹן וְקַח טוֹב וְנִשְׁלַמְהָ פְרִים שְׁפִתֵינוּ. בשימת לב בתחילה אמר שובה ישראל עד, ולבסוף אמר ושובו אל. ולעומקו של מקרא, כדמותמה ר' יוחנן [נתענית ט.] מי איכא מידי דכתיבי בכתובי דלא רמיזי באורייתא?! [וכי יש (דברים האמורים) ב'כתובים' שאינם רמוזים בתורה?!] היינו דכתיב בדברים פרשת נצבים: וְשָׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹקֶיךָ וְגו' וְשָׁב ה' אֱלֹקֶיךָ אֶת-שְׁבוּתֶךָ וְגו'. וגם כאן נאמר: כִּי תִשׁוּב אֵל ה' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ

¹¹ ולהלן פסוק י"ז הגירסא בכל הספרים וארחקיננו.

והסבר הדברים: בתחילה אמר וְשָׁבַתְּ עַד ה' ולבסוף אמר כי תשוב אֵל ה' שבתחילה הוא שב מיראה, ותשובה זו היא עד ה' ולא עד בכלל, ואח"כ הוא שב מאהבה, ובכך הוא שב אֵל ה' ועד [כלומר 'אל'] בכלל¹².

כן בהפטרנו בנבואת הושע שוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בְּעוֹנֶיךָ: קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֵל יְהוָה אֱמַרוּ אֵלָיו כָּל תְּשׂוּאָ עוֹן וְקַח טוֹב וְנִשְׁלַמְהָ פְּרִים שְׁפָתֵינוּ: שבתחילה באומרו כי כשלת בעונך, נתכוון לומר שישוב מיראה, ולבסוף באומרו קחו עמכם דברים, והיינו דברים המדברים אל לבו של האדם לשוב מאהבה, לכן אומר לבסוף וְשׁוּבוּ אֵל ה', וזה שמוסיף וקח טוב. ואין טוב אלא תורה שהאור שבה מחזיר את השב בתשובה מאהבה. ואז תרננה שפתותיו מזמור לתודה על חלקו הטוב לשוב מאהבה וזה שאמר ונשלמה פרים שפתינו. ועל דרך הצח אל תאמר ונשלמה אלא ונשלימה. שנשלים את התשובה להיום תשובה שלימה מאהבה. וכדמסיים ואומר: כי תשוב אֵל ה'. והיינו מאהבה ואז תהיה לו ולחלקו.

ידידנו נר"ו הוסיף דברים גם ליום הכיפורים. וישא משלו ויאמר. מתפילת יום הכפורים:

מִחִיתִי כְּעֵב פֶּשְׁעֶיךָ וְכָעֵנָּן חַטָּאוֹתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גֵאלְתִּיךָ. (ישעיהו, מד, כב).
וכן נאמר: הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעֵב הָעֵנָּן (שמות יט, ט).

יש ליתן את הדעת מה הוא העב והענן שבהם בא אלינו כביכול הקב"ה, ובדמיונם מוחה ה' פשעינו.

לפשט הדברים ובדרך המשל והנמשל, יש לומר שביום הכפורים התשובה קלה ומתקבלת ביותר, והיא עת רצון, כעבים האלו אשר יעופו ברוח, וברגע קטון ואינם.

ועל דרך הרמז והסוד יש לומר כמובא בזהר הק', זהר חדש ספרא תנינא: והאי איהו בְּעֵב הָעֵנָּן, וּמִנֵּה אֲשַׁתְּכַח שֵׁם בֶּן ע"ב שְׁמֹהוּ [ע"ב שמות היוצאים מג' פסוקים בפרשת בשלח] וְיִסַּע וְיָבֵא וְיִט. ורצונו לומר:

בְּעֵב הָעֵנָּן. בע"ב שמות הקדש היוצאים מן הפסוקים ויסע ויבא ויט. ועדיין יש ליתן טעם מה התכוון באמרו: הָעֵנָּן.

ולעומקו של מקרא יש לומר שהמילה ענ"ן היא כנגד מנ"ן התיבות שבקריאת שמע פרשה ראשונה ושניה. שכביכול נִשְׂא הַקַּב"ה על כנפי קריאת שמע שאומרים ישראל לקיים בזה וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלֹּת יִשְׂרָאֵל (תהלים כב, ד), וכן נאמר הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעֵב הָעֵנָּן, בע"ב שמות הק', ובמאה ושבעים תיבות של ק"ש. שכן ענ"ן בגימטריה 170. כמנין התיבות שיש בפרשה ראשונה ושניה בק"ש. ועל פי הדברים הנ"ל, יובן מה שמובא בזהר חדש והביאו בעל סדר הדורות בערך ר' יהושע בן לוי:

¹² א"ה. כמדומה טעון קצת הסבר. כשכתוב במשנה 'עד' יש להסתפק אם 'עד בכלל' כלומר שהוא נכלל בנאמר, או 'ולא עד בכלל'. למשל המשנה בברכות ד א מביאה מביאה את שיטת ר' יהודה שתפילת השחר עד ארבע שעות. התלמוד הבבלי כו ב מסתפק אם השעה הרביעית כלולה בזמן תפילת השחר או לא. לעתים גם מחלוקת תנאים עשויה להתפרש אם 'עד' בכלל או לא גם במקראות. כאן ידידנו טוען שבביטוי 'אל' אין ספק זה, והוא ודאי בכלל!

שלח לו רבן גמליאל¹³ לר' יהושע בן לוי לאחר שנכנס חי לגן עדן לומר לו מה נעשה בהיכלות עליונים.

שלח לו ר' יהושע בן לוי שיש בגן עדן מ"ב חדרים של אור למי שמדקדק בקריאת פרשה ראשונה "ואהבת" שיש בה מ"ב תיבות, ויחד עם פסוק ראשון הרי הם מ"ח תיבות, כמבואר לקמן] ואח"כ הראה לו ע"ב מדורין של אור למי שמדקדק בפרשה שניה מ"זיהיה אם שמע", עד תיבת "ושמתם" ועד בכלל. שהם ע"ב תיבות. ואח"כ הראה לו נ' שערים של אור למדקדק מ"את דברי אלה" עד "כימי השמים על הארץ", שיש בהן עוד נ' תיבות.

ואח"כ הראה לו עוד ע"ב היכלות של אור למדקדק מן ויאמר עד אמת שבפרשת ציצית, כולל החזרה על הג' תיבות של ה' אלקיכם אמת.

[ויחד עם תיבת אמת הרי הם ע"ב תיבות ועוד אחת, כמבואר לקמן]

ואח"כ הראה לו חדרים ומדורין והיכלות של חשך למי שאינו מדקדק בהם. ואשר על כן יובן על נכון מה שאומרים בתפילת יום הכפורים **מְחִיתִי כְעֵב פְּשָׁעֶיךָ וְכַעַן חַטָּאתֶיךָ שׁוֹבַח אֱלֹהֵי כִי גְאֻלְתֶּיךָ.**

ענ"ן בגימ' ע"ב, מ"ח, נ', הרי ענ"ן. ועוד ע"ב של ויאמר הרי בע"ב הענ"ן.

[ב' וה' הנתרים של בע"ב הענ"ן הרי הם כנגד תיבת אמת הנוספת ושש תיבות של פסוק ראשון]. ועוד יש לומר, שעל ידי ההשתדלות בכוונות שמות הקדש, ובתיבות ק"ש, הרי בזה מתקנים בתשובת המשקל את מה שכביכול פגמו בהם, ולכן ימחו פשעיו **כעב וכענן.** שהעב והענן הם כנגד שמות הקדש.

ולעומקו של מקרא יש לומר לפי דברים אלו, שלכן מובא בזהר ובתיקונים לכוון **בק"ש בשמות ע"ב ומ"ב.** (אנא בכח).

וכן תוספת ה-ו' של **וְכַעַן**, מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך, תורה על עוד שש תיבות שהקורא ק"ש משתדל בהם, והם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. והם המכה בפטיש של תשובת האדם, כי חביבין דברי סופרים. ובעיקר שהוא שבח גדול של המלאכים.

ואשר על כן אמירת ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם ביום הכפורים מְלַבֵּנָת וּמְזַכֶּכֶת את תשובת האדם.

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם

בשלחן ערוך אורח חיים-סימן תריט סדר ליל יום הכיפורים: בליל יום הכיפורים ומחרתו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם.

והלכה זו היא על פי המדרש רבה ואתחנן: **רַבֵּנָן אָמְרִין, בְּשַׁעָה שְׁעָלָה מִשָּׁה לְמָרוֹם שָׁמַע לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרָת שְׁהִיוּ אוֹמְרִים לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מְלָכּוֹתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד, וְהוֹרִיד אוֹתָהּ לְיִשְׂרָאֵל, וְלָמָּה אֵין יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים אוֹתוֹ בְּפִרְהֶסְיָא, [בקול], אָמַר רַבִּי אָסִי לָמָּה הִדְבֵּר דּוֹמָה לְאַחַד שְׁגָנָב קוֹזְמִין מִתּוֹךְ פְּלִטִין שֶׁל מֶלֶךְ, נִתְנָה לָהּ לְאַשְׁתּוֹ וְאָמַר לָהּ אֵל תִּתְקַשְׁטִי בְּהַ בְּפִרְהֶסְיָא אֲלָא בְּתוֹךְ בֵּיתְךָ.**

אָבֵל בְּיוֹם הַכְּפוּרִים שְׁהוּ נִקְיִים בְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרָת, הֵן אוֹמְרִים אוֹתוֹ בְּפִרְהֶסְיָא, בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מְלָכּוֹתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. [עכ"ל].

¹³ א"ה. על כרחק מדובר ברבן גמליאל מאוחר, כנראה בנו של ר' יהודה הנשיא. יש כידוע בזהר דברים מאוחרים מתקופת רשב"י ותלמידיו.

וכן מובא בפסחים נו עמ"א, דאמר רשב"ל ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם (בראשית מט, א) ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין¹⁴ ונסתלקה ממנו שכינה אמר שמא חס ושלוש יש במטתי פסול כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ואבי יצחק שיצא ממנו עשו אמרו לו בניו שמע ישראל (אבינו) ה' אלהינו ה' אחד. כשם שאין בלבד אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד.

באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמרי רבנן היכי נעביד, נאמרוהו, לא אמרו משה רבינו. לא נאמרוהו, אמרו יעקב. התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי.

ויש לעיין כמה שהביאו התוס' (ברכות, ג. ד"ה ועונין) בשם מה שאומרים העולם, לגבי הקדיש, שלכך אומרים קדיש בלשון ארמית לפי שתפלה נאה ושבח גדול הוא, על כן נתקן בלשון תרגום שלא יבינו המלאכים ויהיו מתקנאין בנו. ואע"פ שדחו התוס' טענה זו לגבי הקדיש, הרי ודאי היא תקיפה ועומדת לגבי ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, שהרי תפלה נאה ושבח גדול הוא, ועוד שהוא לשון המלאכים עצמם, ולקחה מהם משה רבנו והורידה לישראל, ובודאי יתקנאו בנו המלאכים באומרנו אותה בקול רם.

משמע מכל הנ"ל שאין אומרים בשכמל"ו בקול רם מפני הקפידא של המלאכים. פרט ליום כפור שאז אנחנו כמלאכים, לא אוכלים ולא שותים, ולכן לא יתקנאו בנו ואפשר לאמרו בקול רם.

ובמאמר מוסגר, לשַׁבֵּר את האוזן¹⁵ לגבי יעקב אבינו (לעיל, ופסחים נו), מנין ידע יעקב לומר שבח זה של המלאכים, ומדוע לא חשש לאמרו בקול רם, יש לומר שהרי דמותו חקוקה בכסא הכבוד, ומלאכים עולים ויורדים בו בסולם, לראותו בשינתו בבית-אל, והיו מלאכים מתיראים ממנו ואף עשו כרצונו לילך בשליחותו כנאמר וישלח יעקב מלאכים (בראשית לב, ד) וכו'. לכן פתח ואמר כשבחם של המלאכים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אבל אנו שאין המלאכים מתיראים ממנו, אין לומר בקול פרט ליו"כ.

ובתרגום ירושלמי על התורה, פרשת ויחי, מובאים דברי יעקב אבינו לבניו בדרך אחרת: באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר יהא שמיה רבא מבורך לעלם ולעלמי עולמיא.

נמצאנו למדים מדברי התרגום הירושלמי שהתרגום של ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד הוא יהא שמיה רבא מבורך לעלם ולעלמי עולמיא.

ואשר על כן יובנו על נכון דברי המדרש רבה ואתחנן, אַבְל בְּיוֹם הַכְּפוּרִים שְׁהוּ נְקִיִּים כְּמַלְאכֵי הַשָּׁרֵת, הוּ אֹמְרִים אוֹתוֹ בְּפִרְהֶסְיָא [בקול רם] בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד.

שהרי אמרו חז"ל כל האומר יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עולמיא בכל כוחו קורעין לו גזר דינו, אפילו של שבעים שנה.

והוא הדין ל"ברוך שם", שהוא התרגום של "יהא שמיה רבא", שהיה ראוי לאמרו בכל כוחו. אלא ש"ברוך שם" הוא שפת המלאכים ויתקנאו בנו, לכן יש לאמרו בשקט, פרט ליום הכפורים שאנו כמלאכים.

¹⁴ ביטוי מסוף ספר דניאל לְקִץ הַיָּמִין (דניאל יב, יג), מתפרש הימים, חילוף מ"ם בנו"ן.
¹⁵ הביטוי 'לְשַׁבֵּר את האוזן' בשי"ן שמאלית הוא חדש, ואינו קיים במקורות ואכמ"ל.

ויהא שמייה רבא שהוא התרגום של ברוך שם, [לפי תרגום יונתן בפר' ויחזין] אפשר לאומרו בקול רם, שהרי אמרו העולם שאין המלאכים מבינים שפת הארמית. ולכן לא יתקנאו בנו באומרנו בקול יהא שמייה.

ומעתה, יש לנו ללמוד מזה על זה, ובאומרנו בקול רם יהא שמייה רבא מבורך לעלם ולעלמי עולמיא יְכֹן לתרגום שהוא ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ובאומרנו בלחש בשאר ימות השנה לבד מיום כפור ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, יְכֹן ליהא שמייה רבא מבורך לעלם ולעלמי עולמיא. ואשר על כן אומרים אותו בארמית יהא שמייה רבא כדי שלא יתקנאו המלאכים, כמאמר העולם, כי שבח נאה הוא של המלאכים שהרי הוא תרגום של ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

ונאשר על כן אין צורך לדחות טענת העולם כפי שהתוספות רצו לדחות. וביום כפור שישראל כמלאכים יאמרוהו בקול רם כמו שאומרים יהא שמייה רבא ובכך קורעין להם גזר דינם אפילו של שבעים שנה, לגמור חתימה טובה לחיים טובים ארוכים ולשלום.

והשתא דאתית להכי, נימא בה מילתא, לענין בשכמל"ז בקול בימי החול. שכל הקפידא של המלאכים היא כאשר משתמשים בשבח שלהם לשבח להקב"ה בתוך השבח הגדול שלנו, בתוך קריאת שמע שאנו קוראים לשם מצוה. וכדברי המדרש רבה לעיל, שלא יאמרו כי גנוב הוא עמנו כדי לשבח בו את בוראנו. אבל שלא בעת ק"ש, כגון תפילת התינוקות, או בדרך לימוד וכד' אין כל קפידא כלל. ואדרבה, שבח הוא למלאכים שאנו מכבדים ומוקירים ומפרסמים את שבחם¹⁶.

וטהר לבנו לעבדך באמת כי אתה סלחן

בנוסח התפילה של ראש השנה מובא בהמשך לפיסקא זו כי אתה אלהים אמת. ולעומת זאת, ביום כפור הנוסח הוא שונה: וטהר לבנו לעבדך באמת, כי אתה סלחן לישראל. ויש ליתן את הדעת מה הקשר בין אמת ובין סלחן. והנה מצינו כי אחת מי"ג מידות של רחמים היא האמת. ויש לעיין שהרי מידת האמת אינה מידת רחמים כלל וכלל, כי אם מידת הדין. כפי שנאמר יקוב הדין את ההר. וזה שייך רק במידת האמת. ויש ליתן טעם כיצד נהיתה מידה זו למידת הרחמים.

ובשימת לב יש לומר כי מידת האמת היא אמצעית בתוך כל י"ג המידות. ה' ה' אֵל רַחוּם וְחַנוּן אֶרֶץ אֲפִים וְרַב חֶסֶד וְאֱמֶת נִצֵּר חֶסֶד לְאֱלֹהִים נִשְׂא עֵז וְפִשַׁע וְחַטָּאָה וְנִקְחָה (שמות לד, 1-2). נמצא שיש מידות רחמים מכאן ויש מידות רחמים מכאן והאמת בתוכם, כלשון המאזניים. לומר לך שכל י"ב מידות הרחמים מימין ומשמאל מהאמת נמצאים.

ואמנם כן, האמת היא מידת הדין, ושאר כל הי"ב מידות הן מידות הרחמים, והם לפנים משורת הדין. אך בלי הדין אין המידה של לפנים משורת הדין ניכרת. וכדי שיהיה לפנים משורת הדין צריכה להיות מבוררת מידת הדין. ואשר על כן ברא הקב"ה את העולם במידת הדין, ואחר כן שיתף בבריאה את מידת הרחמים. לכן מידות הרחמים נשענות על לשון המאזניים של האמת.

¹⁶ לפעמים יש מעמד 'קבלת עול שמים', או בסוף יום כיפור קטן, אומרים פעם אחת שמע ישראל, שלוש פעמים ברוך שם... שבע פעמים ה' הוא האל' וכו'. יש דיון אם אומרים ברוך שם בקול או בלחש. לדברי ידידנו נר"ו אין כל מניעה לאומרו בקול. יש בזה דיון בפוסקים.

של הדין. ובזה הופכת מידת הדין אף היא למידת הרחמים. באשר היא מבררת את הרחמים.

ולכן הובא בנוסח התפילה סלחן יחד עם אמת. וטהר לבנו לעבדך באמת כי אתה סלחן. כי מידת הסלחן מתבררת מתוך מידת האמת.

או פֶּלֶךְ לדרך זו. מידת האמת היא מידת יקוב הדין את ההר. ובראש השנה, דאיכא תקיעות שופר שממתקות את הדין, אפשר לומר מידת האמת. וטהר לבנו לעבדך באמת כי אתה אלקים אמת.

אך ביום כפור שאין לנו מיתוק הדין על ידי השופר, ועוד יתירה מזו, שאנו מזכירין כל עוונותינו, אנו מזכירין יחד עם מידת האמת את מידת הסלחנות. וטהר לבנו לעבדך באמת, כי אתה סלחן לישראל. שמידת הסלחן היא מעל ומעבר למידת האמת. שמידת האמת היא לפי הדין, לפי החשבון. אך מידת הסלחן היא לפנים משורת הדין והאמת.

וכן מובא באוהב ישראל מאפטא, על הפסוק בתהלים (יז, ב) מִלְפָּנֶיךָ מְשֻׁפָּטִי יֵצֵא. שמידת המלפניך היא מידה שלפנים משורת הדין ואינה בחשבון של שכר ועונש. כדכתיב וְחַנּוּתִי אֶת אֲשֶׁר אֶחָן וְרַחֲמֹתַי אֶת אֲשֶׁר אֶרְחַם (שמות לג, ט).

הפטרת יום הכיפורים

הרב גור אריה צור נר"ו. וְאָמַר סֵלוֹ סֵלוֹ פָּנֵי דְרָךְ הָרִימוּ מְכֻשׁוֹל מְדָרְךָ עַמִּי. ואמר הקב"ה שכן יאמר הנביא, סלו סלו, היא מסילת התפילה והתשובה, אשר היא כעבודת המלאכים ב"רעוא ושוב (יחזקאל א, יד)", מלמטה למעלה ומלמעלה למטה, לפנות הדרך ולהרים המכשולים. ובאשר נאמר בהפטרה בין כסה לעשור שוֹבֵחַ יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כְשַׁלְתָּ בְעֹנְךָ, אמר עתה כי התפילה והתשובה הם אשר ירימו המכשול מדרך עמי, ואמר ירימו כאומרם ז"ל [ברכות ו: ורש"י שם] שהתפילה היא דבר העומד ברומו של עולם, וכן התשובה מגעת עד כסא הכבוד, וכדמסיים הנביא אֲזַ תִּקְרָא וְיִהְיֶה יַעֲנֶה תִשְׁוֶעַ וְיֵאמֶר הַקַּב"ה הִנְנִי. חַנּוּי הוֹשִׁיעַךְ בְּבִיאָה.

לעניין תשובה וכפרת יום הכיפורים קטע מהאדמו"ר ר' ישראל אלטר מגור ז"ל. שמעתי מפי איש נאמן, דפעם אחת נכנס האדמו"ר מגור בעל בית ישראל זצוק"ל לבקר את הגאון מטשעביץ¹⁷ זצוק"ל. והגאון מטשעביץ ז"ל היה דן באותו שעה עם כמה ת"ח בענין אם חתן וכלה צריכין לעשות תשובה, ובעל בית ישראל ז"ל כששמע זאת ענה: "עס איז אן אפענע גמרא" = זה גמרא מפורשת וביאר דידוע שיטת הירושלמי דהאשה השניה שהיה מתקינין לכהן גדול לפני יוה"כ נתקדשה לו ביו"כ (עי' יומא יג, ב תוד"ה ולחדא) ונמצא לפי"ז דאם אשתו הראשונה מתה, היה הכהן גדול מקדש אשה שניה ביוה"כ¹⁸, וא"כ היו חתן וכלה, ולא מצינו שביוה"כ פ לא היה צריך הכה"ג לומר הוידוי בְּעֵדוֹ וּבְעֵד בֵּיתוֹ (ויקרא טו, ו) מפני שנמחלו לעונותיהם, אלא על כרחך שגם חתן וכלה צריכין להתוודות ולעשות תשובה.

והגאון מטשעביץ ז"ל הפליא על דבריו, ואמר בזה הלשון: "איך קען לערנען אבער א קאפ האט דער גערער רבי" (= אני יודע ללמוד, אבל ראשי יש לאדמו"ר מגור). שדה צופים (עמ"ס קידושין, עמ'

¹⁷ הרב דוב וידנפלד בעל 'דובב מישרים' נפטר בשנת תשכו מגאוני דורו.

¹⁸ זו בעיה מסובכת. הכוהן הגדול אינו יכול להיות נשוי ליותר מאשה אחת ביום הכיפורים, אבל מצד שני הוא חייב להיות נשוי אשה. ולכן אם מתה אשתו צריך לשאת אשה ביום הכיפורים, לפי התלמוד הבבלי הוא מקדש את האשה לפני יום הכיפורים, ומגרש אותה על תנאי; לפי הירושלמי הוא מקדש אותה ביום הכיפורים וזו כוונת האדמו"ר ז"ל.

נ. א"ה. ידוע המנהג שהחתן והכלה מתענים ביום חופתם, וגם שכתפילת מנחה ערב החתונה אומרים וידוי של מנחת ערב יום הכיפורים. אצל הספרדים זה לא נהוג. אבל למרות כל החריפות כאן, גם לשיטה (בבלי יומא פה ב) שעיצומו של יום הכיפורים מכפר גם בלי תשובה, לא מצינו שפטורים מלעשות תשובה ומאמירת עשרה וידויים בתפילות יום הכיפורים. וכ"ש שהדעה שיו"כ מכפר בלי תשובה היא דעת יחיד, ומי יימר שהוא סובר כן גם לגבי נושא אשה.

פֶּן לְחֶכֶם וְיִחְכְּמוּ עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע שם):

<http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באתר דרשו <http://www.dirshu.co.il/?p=140390>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באתר **גליונות** (jewishoffice.co.il)

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכ')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל געושיאים לשוניים

בכתובת: info@maanelashon.org

© בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותגים ©